

НЕИЗВЕСТНИ ПИСМА НА ЯВОРОВ ДО Д-Р К. КРЪСТЕВ

Този цикъл от писма на Яворов засяга един особено съществен момент от неговия творчески път. Годината, прекарана в Поморие, е време на непрекъснат творчески растеж. Тогава именно са написани и замислени някои от най-значителните творби на поета като „Калиопа“, „Арменци“, „Край огнището“, „Градушка“ и др. Анхиалските тетрадки на Яворов отбелязват почти всеки ден нови стихотворения, все нови и нови поетически замисли, свидетелство за необикновен творчески кипеж.

Първата книжка на сп. Мисъл от новия век започва с „Калиопа“. Д-р Кръстев и П. П. Славейков проявяват вече личен интерес към новото блестящо дарование и с особена широта му дават заслуженото място в своето списание. Те влизат в писмена връзка с непознатия телеграфист, уреждат преместването му в София. Това щедро признание безспорно допринася за разцвета на творческите сили у младия поет. Според собствените му думи „през тази година, 1900, половината от червената сбирка „Стихотворения“ са написани. Същата година, на края, издадох сбирката. Вече преди появяването ѝ, в няколко месеца, аз станах най-популярния поет в България.“ (Д-р М. Арnaudов, „Към психографията на П. К. Яворов“, София 1916, стр. 25).

Първото от тези писма представя особен интерес за биографията на поета. То е отговор на възторженото писмо, с което за пръв път д-р Кръстев поздравява Яворов за лирическата поема „Калиопа“. Това първо писмо на д-р Кръстев не е запазено, но единадесет години по-късно поетът си спомня точната му дата, а навярно също така точно и съдържанието. „В това време — разказва той пред проф. М. Арnaudов — получавам една отворена карта, датирана от 26 декемврий, в която се казва приблизително това: — „Тази вечер другарите четохме вашата поема **Калиопа**. За оная неznam каква форма, за она неznam кой дъх. . . нашите най-сърдечни поздравления“. Д-р К. Кръстев отдолу. Можеш ли си въобрази ефекта на това? Ако Кръстев е направил нещо за мен, то е в тази картичка.“ („Към психографията на П. К. Яворов“ стр. 24).

После връзките на поета с кръга „Мисъл“ стават все по-близки: „... Но Кръстев не забравя вече да ми пише за всяко нещо, и не само да ми пише, но и коректура да ми праща. . .“ — разказва по-нататък Яворов (стр. 25). Всички тези спомени на поета се документират за пръв път именно чрез тези неизвестни до днес писма. Но тези писма разкриват не само интересни страни от отношенията на Яворов с кръга „Мисъл“. Те съдържат твърде много от вътрешния образ на младия Яворов с неговата изключителна скромност, която остава характерна черта за целия му творчески път. В тези няколко писма е запазен далечен лъх от младостта на един творчески живот, от самата творческа пролет на поета, в която младите сили неудържимо бликат и създават красивите любовни трели на „Калиопа“, ведрата утринна свежест на „Минзухар“, жизнения колорит в пролетната картина на стихотворението „Май“. Но тъкмо в това стихотворение началната майска картина се сменя от образа на отрудения селяк и от безкрайното „зло“ в живота на съвременното общество, както „Калиопа“ е последвана от изпитите, бледни лица на изгнаниците „Арменци“. Сред звъна на великденските камбани се чува стихийният бунт, в който селските маси се надигат у нас срещу десетъка. Яворов веднага е подет от революционната вълна и отразява възторженото си отношение към народните бунтове в стихотворението „Сизиф“:

Пазете се! И вижте. . . Не знаете ли страх?
Сизиф скала подига! — Къде ли ще помери?
И, ако той я метне, Олимп ще рухне в прах,
от тътен чак небето над нас ще затрепери. . .

Писмото на Яворов до д-р Кръстев от 21 май 1900 г. удостоверява за пръв път, че Яворов е изпращал това стихотворение на кръга „Мисъл“, гдето то е отречено като „тъмно отчасти“ и остава непубликувано поради твърде категорично изявената тенденция. Поетът е принуден да изменя пред покровителите си смисъла на своята творба, да го измества в индивидуален план, който вече напомня бъдещето му стихотворение „Нагоре към върха“ от „Безсъници“. По такъв начин тъкмо последното от тези писма разкрива зад външния примирителен тон зараждащите се дълбоки противоречия в отношенията на поета с кръга „Мисъл“ и в собствения му творчески път. Тук вече се заплитат първите нишки на една дълбоко конфликтна бъдеща драма.

Всички писма се публикуват по текста на оригиналите, запазени в архивния фонд на д-р Кръстев (Архивен институт при БАН).

1

Уважаеми г-н д-р Кръстев,

Понеже отсъствувах от Ахиелo 25 дни¹, едва днес получих и четох отвореното Ви писъмце от 26 м. месец. Нека Ви изповядам — безгранично е неочакваното щастие, което ми доставиха тия няколко Ваши реда; — не намирам думи, с които да Ви благодаря. През миналата 99 г. изпратих в редакцията на „Мисъл“ много стихотворения, а малко от тях се напечатаха². И виждах аз, че доброжелател бди над труда ми като мълчаливо ми посочва слабите страни на моята работа. Защото, препрочитайки непоместените в „Мисъл“ стихотворения, аз откривах в тях до смешност слаби неща, които не се подават на преработване даже. А веднаж познатите грешки рядко се повтарят. Прочее с радост съзнавам благотворното влияние, което редакцията на „Мисъл“ има върху ми. И всякога с благодарност ще очаквам най-голяма възискателност спрямо нещата, които ще изпращам за списанието.

Като се ползувам от случая да изпратя преписаните наотделно няколко стихотворения³, някое от които може би да бъде одобрено за печатане, оставам

винаги признателен Вам П. Крачолов

Ахиелo⁴, 19 януарий — 1900 г.

2

Уважаеми г-н д-р Кръстев,

Още в началото на месец декемврий, като ми се изпрати покана за записване абонати⁵, се помъчих да абонирам няколцина тук, ала желанието ми удари о камък. Ахиелo, както и съседното градче Месемврия, е център изключително гръцки; само по правител. учреждения човек може да разбере, че се намира в България. Но и от 20-тех души чиновници, заедно с 3 основни и 4 класни учители, нема нито един поне да пожелае и се абонира, защото всеки получава и чете само вестника на партията, към която принадлежи сам — и то може би само затова, че едни от такива вестници се изпращат безплатно, а други — че трябва непременно. . . И никой не получава никое литературно списание; всички се оплакват, че средствата им са скромни — разбира се, когато работата се касае за нещо пътно. Оставих чиновниците и се обърнах към учителите. В класното уч-ще ми казаха, че министерството „можело“ да абонира библиотеката им, а в основното — че получавали „Учил. преглед“, „Учител“, „Съзнание“ и не помня какво още. Днес, в гостилницата, гл. учител ми поиска новата книжка от „Мисъл“. Казах му да чете „Училищен преглед“. Трябва да се признае, че е подвиг, който изисква не малка пожертвувателност, да се предприеме у нас издаването на едно добро литературно списание.

Напразно рових из тетрадките си да намеря нещо за пред хората. Нямам нищо друго освен вестникарски антрефилета в стихове и празни декламации вроде „Към морето“ и др., каквито не малко вече с една забележителна охота съм преписвал и изпращал на редакцията. По тая причина за сега нищо не мога да изпратя. Обаче смятам, че през идущия месец ще ми бъде възможно да пратя една лирич. поема⁶. Както виждате, Вашето скъпо за мене отворено писъмце не остана без последствие, при всичко, че добре зная пословицата, какво, който много бърза, много рискува да се спъне. Ако „Милица“ не излезе сполучлива, кажете, че толкова ми стигат силите, а не — че не съм се старал да Ви не застава да се каете за похвалата си относително „Калиопа“. Казвам това, за да се оправдая предварително, защото много се боя, че съмненията ми не са без основа.

Впрочем последната дума ще има моят колкото по-строг, толкова по-обичен „цензор“ господин Славейков.

Получих повърнатите 8 лева. Благодаря. Добре — че богу не е скимнало да направи прозорчета, през които да се гледа в душите ни. Инак вчера, след като получих писмото Ви, всякой, който ме срещнеше, би се пукнал от смях.

С поздрав

признателния Ви
П. Крачолов

Ахиело, 17 февруарий — 1900 г.

3

Уважаеми г-н д-р Кръстев,

Най-сърдечно благодаря г-ну Славейкову за бележките -уроци, които ми дава по случай „Милица“. Наистина аз бях почнал да разполагам с прилагателните в езика ни като някой княз с държавните съкровища, да разтягам педя-мисъл в километър-върволица стихове и т. н. Чиракът ще се старее да се възползува от упътванията на добрия майстор.

Едва смея да се обърна с благодарност към Вас за вниманието, което ми оказвате, защото ме мъчи мисълта, че не го заслужавам, а още повече, че надали ще смогна да го оправдая.

Срам ме е да говоря за „Милица“?

Наизуст учих етюда⁸ за г-на Влайкова и проумях, че много малко нещо имам, че много нещо ми трябва. Подирях уроци и в другите етюди и критики, обаче музиката на езика ме накара да забравя за какво бях разгънал книгата; — при второ четене ще търся поука и в точките.

За второто полугодие на „Мисъл“ ще представя на благосклонните учители новите си упражнения.

Сега изпращам едно стихотворение „Минзухар“⁹, а за да не бъде празна втората страница на листа, прибавих и друго¹⁰, в което — за чудо на света — целувките... хвъркат, разбира се, дотогава, докогато крилата им бъдат опърлени от огъня, който ще огрее минзухара по-добре, отколкото го беше огряло слънцето.

С поздрав

признателния Ви
Яворов

Ахиело, 11 април — 1900 г.

4

Уважаеми г-н д-р Кръстев,

Повръщам стихотворението поправено¹¹. Доколко е сполучлива поправката на предпоследния куплет, в свързка с която направих малко изменение и в последния — не зная. В писъмцето си погрешно именувахте „Минзухар“ — „Теменуга“; а дали не е по-добре „Теменуга“? Редакцията ще реши.

Ще нарека април месец ялов, защото сега не мога да изпратя повече от едно стихотворение — „Великден“. Никакъв що-годе по сърце сюжетец ми не попадна. Ако цялото стихотворение „Великден“ — или по-голямата му част — не е лошо, бих молил да ми се кажат с едно отворено писъмце номерата на стиховете, които трябва да се поправят.

Чета руски. Имам Пушкина, Лермонтова, Некрасова и Надсона¹². Миналата година си доставих около 20 томчета от „Bibl. Nationale“¹³ — съчинения на франц. поети, но не ми остава свободно време да уча езика.

С поздрав
признателния Ви
П. Крачолов

Ахиело, 28 април — 1900 г.

Уважаеми г-н д-р Кръстев,

Моето съгласие¹⁴ да бъда преместен близо до голям град, за да се ползувам от всичко добро, което може да ми даде такъво едно място, и да имам повече време за поволна работа? Че това винаги ми е било едно желание, една мечта, осъществимостта на която ми се мяркаше като далечна възможност. Сега ми е първи път, дето чувствавам недостатък от силна дума за дълбока благодарност.

Доколкото ми стигне сила, ще се старая да преработя посочените места в „Мечта“¹⁵ и „Великден“. Това многоглаголство. Когато работя, като че ли някаква мания ме обзема непременно да напълня втълпено число строфи. Дано туй е всичко друго, но не и стихоплетство, защото тогава лошо, че няма спасение.

„Сизиф“¹⁶, „народът“, е осакатен в самия си зачатък, че, тъй да се каже, идентифицирах съдбата на единицата с участва на множеството. А животът на личността мен се вижда в повечето случаи малко сизифовски: догробен труд, съпрежен с всевъзможни физически и морални самоизтезания — догробно търкаляне на огромния камък, уж да бъде закрепен наврѣх урвата, гдето може да се почине (ако това е искал Сизиф) — да се постигне малка възможност за едно относително спокойствие — и щастие, след уморителен живот — стрѣмен път. Ала по волята на боговете — по наложителността на условията, не се събират двата развързани края, или пък — тъкмо бъдат кръстосани и остане да се направи възела, биват по нещастна случайност изтървани и — от дългогодишен труд не остава нищо — камъкът пак лежи при полите на урвата. И на всичко това, макар много косвено, съм направил причина „духовната слепота“, невежеството — нещо, което не може да се твърди сериозно, защото ще значи — да се смесват следствия и причини. По-нататък вече следва краят, който отговаря на фалшивото начало.

Един приятел ми изпрати последните две книжки на „Звезда“. При четене на бележките, особено в кн. V¹⁷, изпитах същото чувство, което изпитва човек, когато се срамува за другите; че там има неща, казани току тъй — само да са казани, защото могат да се наредят хубави думи. Разбира се, не мога да не оценя благородната цел на автора, чийто са бележките, но все пак критики от подобен род не са препоръчителни, защото, ако човек има по-слаб ангел, могат да му подействуват като отрова, наместо като подкрепителна напивка.

Признателния Ви
П. Крачолов

P. S. Преписана на отделно, изпращам нова IV строфа за „В-ден“¹⁸, ако е удовлетворителна, моля да се постави пред старата в коректурата знак плюс, ако ли не — един голям минус, за да се опитам в друга.

гр. Ахиело, 21 май — 1900 г.

Същия

*

1. Както става известно от новооткрити документи, Яворов заминава за Чирпан внезапно на 25. XII. 1899 г., защото получава известие за смъртта на зетя му Д. Антонов и от там иска продължение на отпуска си поради заболяване (Вж. материалите в Яворов архив).

2. През 1899 г. в „Мисъл“ са отпечатани следните стихотворения на Яворов: „Свърнах стадо, пиле Радо“ (кн. I, стр. 50 в „Албум от лирически песни“); „Като звездица светла. . .“ (кн. II, стр. 187—188 в „Албум от лирически песни“); „Сънувах те. . .“ (кн. IV, стр. 388); „Буря“ (кн. V, стр. 504); „Пролетна песен“ (кн. VIII и IX, стр. 177).

3. Тези стихотворения са били сигурно „Арменци“ и трите „Есенни мотиви“ („Дни, намръщени, мъгливи“, „Мъгли и дъжд. . .“ и „Духна вятър от усой“).

4. Яворов редовно пише вместо Анхиало — Ахиело. Тази форма тогава се среща и в пощенските печати на писмата.

5. Абонати на сп. „Мисъл“.

6. Яворов е започнал да работи над новата лирическа поема „Милица“ след 19 ануари 1900 г., окрилен от успеха на „Калиопа“. Връзката с този успех ясно прозира зад самите думи на поета: „Ако „Милица“ не излезе сполучлива, кажете, че толкова ми стигат силите, а не — че не съм се старал да Ви не застава да се каете за похвалата си относително „Калиопа“. . .“

7. Поемата „Милица“ остава неотпечатана. Няколко месеца по-късно вече в София Яворов се заема отново с нейната обработка. В първата си сбирка („Стихотворения“, Варна 1901 г.) Яворов публикува тази нова редакция под заглавие „Етюд“ (стр. 40—46). В критиката си на първата сбирка на поета д-р Кръстев не забравя да изтъкне между слабите страни на Яворовата поезия и поемата „Забравена“: „... Но фалшивите тонове („Забравена“) — пише той, — никой не видя и не чу...“ („Мисъл“, г. XII, 1902, кн. XI, стр. 624).

8. Става дума за етюда на д-р Кръстев върху Т. Г. Влайков „Веселин като белетрист“ от „Етюди и критики“ (издава Т. Ф. Чипев, София, 1894, стр. 184). В архива на Яворов се пази един екземпляр от тази книга с автографа на д-р Кръстев: На автора на „Калиопа“ д-р К. Кръстев, София, 7. IV. 900. В съдържанието на книгата тъкмо този етюд „Веселин като белетрист“ е отбелязан от Яворов със знак тире.

9. Яворовото стихотворение „Минзухар“ е отпечатано заедно с „Есенни мотиви“ в „Албум от лирически песни“ („Мисъл“, год. X, кн. V, май 1900, стр. 260).

10. Това „друго“ е било сигурно стихотворението, записано в Анхиалския бележник (№ 1) на поета по дата най-близо до „Минзухар“. Датата 22. III. 1900 стои под едно непубликувано до днес стихотворение, което и по съдържание отговаря на беглите данни, отбелязани от поета в писмото му до д-р Кръстев:

Минува полунощ. Луната
блести усмихната, лъчиста.
И на прозорци на стъклата
акацията гъстолиста
хвърля сянка треперлива,
сянка чудна сякаш жива.

А в стаичката полутъмна
се млада девойка спотаява...
И ту въздиша с огън пълна,
ту шепот тих се там раздава;
ту целувчица крилата
хвъркне, стресне тишината...

11. Поправката не може да се отнася до стихотворението „Минзухар“, защото още първият ръкопис от 28. II. 900 г. не показва никакви изменения от печатния текст. По същите причини тя не се отнася и до трите „Есенни мотиви“ отпечатани едновременно с „Минзухар“. Много вероятно е тази поправка да засяга другото стихотворение, изпратено заедно с „Минзухар“, което остава неотпечатано.

12. Съчиненията на Пушкин, Лермонтов и Некрасов Яворов си набавя още като телеграфист в Чирпан. Те са запазени в библиотеката на поета: А. С. Пушкин, Сочинения, полное собрание в одном томе, С.-Петербург 1894; Сочинения М. Ю. Лермонтова, полное собрание в одном томе, С.-Петербург 1895; Полное собрание стихотворений Н. А. Некрасова в двух томах, пятое издание, С.-Петербург 1890. Стихотворенията на Надсона не са запазени.

13. Bibliotheque Nationale започва да излиза в Париж през 1865 г. и продължава до 1905 г. В поредиците на нейните номера излизат не само някои от най-значителните творби на френската литература, но също известни произведения на другите литератури. В Яворовата библиотека е запазен само № XXIV от тази библиотека, който съдържа Гьотевия „Вертер“ (Goethe, Werther, Trad. d'Aubry 1900).

14. Яворов пише това писмо в отговор на едно също неизвестно до днес писмо на д-р Кръстев от 16 май 1900 г. „Исках да Ви питам, — пише Кръстев, — не би ли искали да напуснете Вашия затътен край за някое по-питомно място, защото вий имате нужда не само от природа, но и от хора... Вашият шеф, Стоянович, е наклонен да Ви даде някое по-добро място, дето да няма и мн(ого) работа, за да поработите над и за себе си, за таланта си. Не бих Ви желал да бъдете в някой от „големите“ наши градове, но близко до тях, за да се ползвате само от доброто им, от книгите им, хората им. Ако нямате нищо против, пишете ми да говоря със Стоянович.“ (Оригиналът от писмото се пази в Яворовия архив, а черновата — в архивния фонд на д-р Кръстев).

15. Отнася се до забележката на д-р Кръстев в споменатото писмо: „Мечтата е добра, ако и да е многоглаголиво (особено V стрôфа).“ Яворов действително изпраща нова редакция на тази строфа, с която стихотворението се публикува.

16. В същото писмо д-р Кръстев пише за стихотворението „Сизиф“, изпратено заедно с „Великден“ и „Мечта“, но останало непубликувано: „Сизиф е напротив тъмен отчасти, може би защото не е точно митическия Сизиф, но повече от неопределеност в отношението Ви спрямо „народа“. За да проверя, разбирам ли Ви добре, опитайте се в проза, ако обичате, да разясните в какво точно виждате паралела между Сизиф и народа и какво сте искали да кажете.“ Пояснението, което Яворов дава, е от особено значение, за да разберем отношенията, които се създават между младия поет и неговите покровители. Яворов безспорно не е искрен в твърдението си, че „Сизиф“, „народът“, бил осакатен в самия си зачатък, защото идентифицирал съдбата на единицата с участта на множеството. Неговият „Сизиф“ е същият образ на народа, който познаваме вече от „Пролетната жалба на орача“ и „На един песимист“ — трудовият, безмилостно ограбван народ, който добива нова борческа отсянка, хвърлена от селските бунтове срещу десятъка.

17. Ю. С. Маринополски пише два отзива за Яворов в кн. IV и V на сп. „Звезда“. Става дума за втората критика (год. I, кн. V, май 1900, стр. 312), в която Маринополски изтъква: „... Няма поет в България, който с такава сила да пленява духа както П. К. Яворов. Ако младата наша надежда окрепне, ний ще доживеем да видим благородните български сърца сгряни от един огън да се преливат от едно чувство — състраданието, що тъй обилно се лее от стиховете на поета.

Тази е най-голямата надежда, която възбужда нашата поезия.“

18. В цитуваното вече писмо д-р Кръстев пише: „Вашият „Великден“ съвсем не е Ваш в последната строфа: иска, струва ми се, малко други финал — пак чувство на тъга и безвъзвратност, но не тъй поантирано, изречено, а по-неясно, чисто чувство, в присъщата нему неопределеност.“

В отговор на тази критика Яворов изпраща нова редакция на последната строфа от „Великден“, с която е публикувано стихотворението в „Мисъл“.

С ъ о б щ а в а : Г А Н К А Н А Й Д Е Н О В А - С Т О И Л О В А